

Konfidenciaintervallumok (6. előadás)

Legyen $(\Omega, \mathcal{A}, \mathcal{P})$ statisztikai mező, $\mathcal{P} = \{\mathbb{P}_\vartheta : \vartheta \in \Theta\}$ és $\underline{X} = (X_1, \dots, X_n)$ független azonos eloszlású minta. Tegyük fel, hogy ϑ valós paraméter, vagyis $\Theta \subseteq \mathbb{R}$.

Definíció

Azt mondjuk, hogy a $(T_1(\underline{X}), T_2(\underline{X}))$ intervallum legalább $1 - \alpha$ megbízhatósági szintű konfidenciaintervallum ϑ -ra, ha minden $\vartheta \in \mathbb{R}$ esetén teljesül, hogy

$$\mathbb{P}_\vartheta(T_1(\underline{X}) < \vartheta < T_2(\underline{X})) \geq 1 - \alpha.$$

A konfidenciaintervallum megbízhatósági szintje: $\inf_{\vartheta \in \Theta} \{\mathbb{P}_\vartheta(\vartheta \in (T_1, T_2))\}$.

Konfidenciaintervallum a várható értékre

Legyenek $Z_0, Z_1, \dots, Z_n$ független $N(0, 1)$ eloszlásúak, és $t_{f, \alpha}$ az f szabadsági fokú α terjedelmű kétoldali t -próba kritikus értéke, azaz az f szabadsági fokú t -eloszlás $1 - \alpha/2$ -kvantilise:

$$1 - \alpha/2 = \mathbb{P}(Y \leq t_{f, \alpha}) = \mathbb{P}\left(\frac{Z_0}{\sqrt{Z_1^2 + \dots + Z_f^2}} \leq t_{f, \alpha}\right).$$

Az $Y = \frac{Z_0}{\sqrt{Z_1^2 + \dots + Z_f^2}}$ valószínűségi változó eloszlása f szabadsági fokú **t -eloszlás**.

Állítás (Konfidenciaintervallum a várható értékre, ismeretlen szórás)

Tegyük fel, hogy $X_1, \dots, X_n$ független $N(m, \sigma^2)$ normális eloszlású valószínűségi változók (m, σ ismeretlenek). Ekkor a

$$(T_1, T_2) = \left(\bar{X} - t_{n-1, \alpha} \cdot \frac{S_n^*}{\sqrt{n}}, \bar{X} + t_{n-1, \alpha} \cdot \frac{S_n^*}{\sqrt{n}} \right)$$

intervallum $1 - \alpha$ megbízhatósági szintű kétoldali konfidenciaintervallum az eloszlás várható értékére.

Konfidenciaintervallum a szórásra

Fisher–Bartlett-tétel:

$$\frac{(n-1)s_n^{*2}}{\sigma^2} = \frac{\sum_{j=1}^n (X_j - \bar{X})^2}{\sigma^2} \sim \chi_{n-1}^2,$$

azaz a hányados eloszlása $n - 1$ szabadsági fokú χ^2 (ami megegyezik $n - 1$ darab független standard normális eloszlás négyzetösszegének eloszlásával).

Állítás

Legyen $X_1, X_2, \dots, X_n$ független normális eloszlású minta. Ekkor az eloszlás σ^2 szórásnégyzetére $1 - \alpha$ megbízhatósági szintű konfidenciaintervallum az alábbi:

$$(T_1, T_2) = \left(\frac{\sum_{j=1}^n (X_j - \bar{X})^2}{c_{n-1, 1-\alpha/2}}; \frac{\sum_{j=1}^n (X_j - \bar{X})^2}{c_{n-1, \alpha/2}} \right),$$

ahol $c_{f,q}$ az f -szabadsági fokú q terjedelmű χ^2 -próba kritikus értéke, azaz az f szabadsági fokú χ^2 -eloszlás q -kvantilise.

Ezzel a választással nem a legrövidebb intervallumot kapjuk.

Konfidenciaintervallum a valószínűsége

Az A esemény valószínűsége $p \in [0, 1]$ ismeretlen paraméter. Ezt szeretnénk megbecsülni. Ha n kísérletből az A esemény X -szer következett be:

$$\mathbb{E}_p(X) = np; \quad D_p(X) = \sqrt{np(1-p)}; \quad \mathbb{E}_p\left(\frac{X}{n}\right) = p; \quad D_p\left(\frac{X}{n}\right) = \frac{\sqrt{p(1-p)}}{\sqrt{n}}.$$

$X \sim \text{Bin}(n, p)$ binomiális eloszlású, viszont a relatív gyakoriságot, X/n -t nem tudjuk egyetlen eloszlással közelíteni.

Ezért X/n eloszlását $\hat{p}$ várható értékű, $\frac{\hat{p}(1-\hat{p})}{\sqrt{n}}$ szórású normális eloszlással közelítjük, ahol $\hat{p}$ az esemény relatív gyakorisága a mintában.

$1 - \alpha$ megbízhatósági szintű konfidenciaintervallum p -re:

$$\left(\hat{p} - \Phi^{-1}\left(1 - \frac{\alpha}{2}\right) \cdot \frac{\sqrt{\hat{p}(1-\hat{p})}}{\sqrt{n}}; \hat{p} + \Phi^{-1}\left(1 - \frac{\alpha}{2}\right) \cdot \frac{\sqrt{\hat{p}(1-\hat{p})}}{\sqrt{n}} \right).$$

Konfidenciaintervallum az ML-becslés alapján

Ha likelihoodfüggvény teljesít bizonyos regularitási feltételeket, akkor a ϑ paraméternek az $X_1, X_2, \dots, X_n$ mintából számolt $\hat{\vartheta}_n$ maximumlikelihood-becslése

- létezik;
- aszimptotikusan torzítatlan: $\lim_{n \rightarrow \infty} \mathbb{E}_{\vartheta}(\hat{\vartheta}_n) = \vartheta$ minden $\vartheta \in \Theta$ -ra;
- aszimptotikusan hatásos: $\lim_{n \rightarrow \infty} \sqrt{nl_1(\vartheta)} D_{\vartheta}(\hat{\vartheta}_n) = 1$ minden $\vartheta \in \Theta$ -ra;
- aszimptotikusan normális eloszlású: $\sqrt{nl_1(\vartheta)}(\hat{\vartheta}_n - \vartheta)$ eloszlásban tart a standard normális eloszláshoz minden $\vartheta \in \Theta$ -ra $n \rightarrow \infty$ esetén.

Konfidenciaintervallum az ML-becslés alapján

Ha likelihoodfüggvény teljesít bizonyos regularitási feltételeket, akkor a ϑ paraméternek az $X_1, X_2, \dots, X_n$ mintából számolt $\hat{\vartheta}_n$ maximumlikelihood-becslése

- létezik;
- aszimptotikusan torzítatlan: $\lim_{n \rightarrow \infty} \mathbb{E}_{\vartheta}(\hat{\vartheta}_n) = \vartheta$ minden $\vartheta \in \Theta$ -ra;
- aszimptotikusan hatásos: $\lim_{n \rightarrow \infty} \sqrt{nI_1(\vartheta)} D_{\vartheta}(\hat{\vartheta}_n) = 1$ minden $\vartheta \in \Theta$ -ra;
- aszimptotikusan normális eloszlású: $\sqrt{nI_1(\vartheta)}(\hat{\vartheta}_n - \vartheta)$ eloszlásban tart a standard normális eloszláshoz minden $\vartheta \in \Theta$ -ra $n \rightarrow \infty$ esetén.

Ez alapján **aszimptotikus** konfidenciaintervallum, ami $n \rightarrow \infty$ esetén $1 - \alpha$ -hoz tartó valószínűséggel tartalmazza ϑ -t:

$$\left(\hat{\vartheta}_n - \Phi^{-1}\left(1 - \frac{\alpha}{2}\right) \cdot \frac{1}{\sqrt{\hat{I}_n(\vartheta)}}; \hat{\vartheta}_n + \Phi^{-1}\left(1 - \frac{\alpha}{2}\right) \cdot \frac{1}{\sqrt{\hat{I}_n(\vartheta)}} \right),$$

ahol $\hat{I}_n(\vartheta) = n \cdot I_1(\hat{\vartheta}_n)$, vagyis a Fisher-információ kifejezésébe a maximumlikelihood-becslést írjuk be.

Házi feladat március 20., 9:00-ig

Legyen $X_1, X_2, \dots, X_n$ független, $n = 10000$ elemű, $N(m, \sigma)$ eloszlású minta, ahol $m \neq 0$ és $\sigma \neq 1$ tetszőlegesen választott értékek.

Csoportosítsuk a mintaelemeket úgy, hogy minden csoportba tíz megfigyelés essen (első tíz, második tíz, stb.) Legyen a_j a j . csoportba eső megfigyelések átlaga, s_j^* pedig a j . csoportba eső megfigyelések korrigált tapasztalati szórása ($j = 1, 2, \dots, 1000$). Legyen továbbá

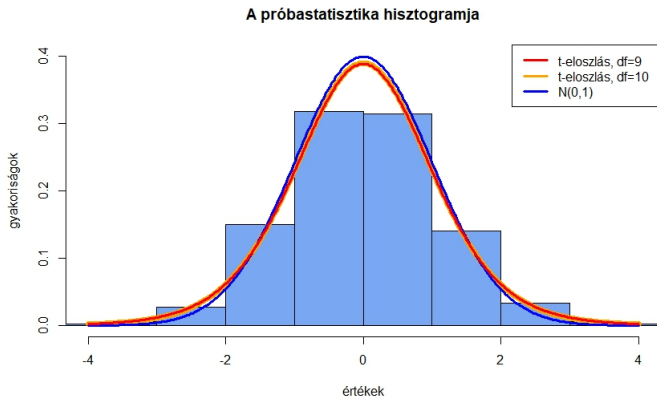
$$Z_j = \frac{a_j - m}{s_j^*} \cdot \sqrt{10} \quad (j = 1, 2, \dots, 1000).$$

Készítsünk a Z_j értékekből hisztogramot, és ábrázoljuk ezt együtt az $f = 9$ szabadsági fokú t -eloszlás, az $f = 10$ szabadsági fokú t -eloszlás, illetve a standard normális eloszlás sűrűségfüggvényével (lehet egy ábrán, de három külön ábrán is). Melyik sűrűségfüggvény illeszkedik a legjobban? Melyik a Z_j valódi sűrűségfüggvénye?

Házi feladat március 20-ig, megoldás

```
minta<-rnorm(10000, m=12, sd=4)
a=1:1000; for(j in 1:1000){a[j]=mean(minta[((j-1)*10+1):(j*10)])}
s=1:1000; for(j in 1:1000){s[j]=sd(minta[((j-1)*10+1):(j*10)])}
z=(a-12)/s*sqrt(10)
hist(z, col="#79a7f2", main="A próbastatisztika hisztogramja", xlab="értékek",
ylab="gyakoriságok", freq=F, ylim=c(0,0.4), xlim=c(-4,4))
x=seq(from=-4, to=4, by=0.02); y=dt(x, df=9); v=dt(x, df=10); u=dnorm(x)
lines(v x, lwd="7", col="orange")
lines(u x, lwd="3", col="blue")
lines(y x, lwd="3", col="red")
legend("topright", c("t-eloszlás, df=9", "t-eloszlás, df=10", "N(0,1)"), col=c("red",
"orange", "blue"), lwd="3")
```

Házi feladat március 20-ig, megoldás

A $t = \frac{\bar{X} - m}{s_n^*} \sqrt{n}$ próbastatisztikából készült hisztogram, a t -eloszlás sűrűségfüggvénye 9 és 10 szabadsági fokokkal, valamint a standard normális eloszlás sűrűségfüggvénye

Bayes-becslések

Eddig: **frekventista hozzáállás**, a Θ paraméterter rögzített halmaz saját struktúra nélkül, a tulajdonságoknak (például konzisztencia, torzítatlanság) minden $\vartheta \in \Theta$ -ra teljesülniük kell.

Hátrány például: egy szabályosnak tűnő érmével n dobásból mindegyik fej lett. Legyen p az írás valószínűsége. Ezt relatív gyakorisággal becsüljük: $\hat{p} = 0$ (ez torzítatlan, konzisztens), az n -től függetlenül.

Bayes-becslések

Eddig: **frekventista hozzáállás**, a Θ paraméterter rögzített halmaz saját struktúra nélkül, a tulajdonságoknak (például konzisztencia, torzítatlanság) minden $\vartheta \in \Theta$ -ra teljesülniük kell.

Hátrány például: egy szabályosnak tűnő érmével n dobásból mindegyik fej lett. Legyen p az írás valószínűsége. Ezt relatív gyakorisággal becsüljük: $\hat{p} = 0$ (ez torzítatlan, konzisztens), az n -től függetlenül.

Bayes-i hozzáállás: a paramétert magát is valószínűségi változónak tekintjük, ebbe beépítve valamilyen előzetes információt. Például a pénzérménél, mivel szabályosnak tűnik, azt tesszük fel, hogy nagy valószínűséggel az $1/2$ -hez közel van az értéke. Például feltesszük, hogy az eloszlása beta-eloszlású a $[0, 1]$ intervallumon.

Beta-eloszlás

Definíció

Az X valószínűségi változó beta-eloszlású a, b paraméterekkel, ha sűrűségfüggvénye:

$$f(x) = \frac{(a+b-1)!}{(a-1)!(b-1)!} x^{a-1}(1-x)^{b-1} dx, \quad \text{ha } x \in [0, 1],$$

és nulla különben.

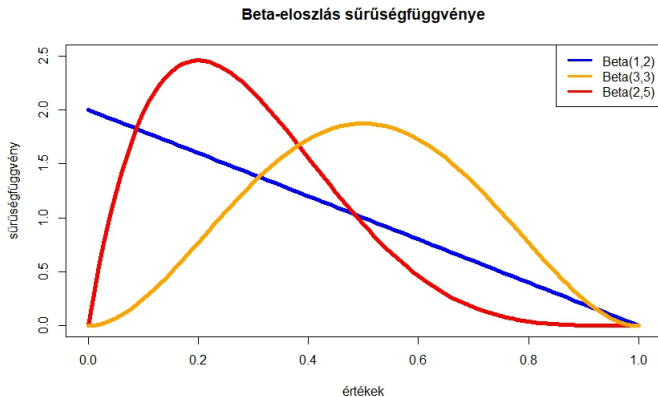
Az (a, b) paraméterű beta-eloszlás várható értéke és szórása:

$$\mathbb{E}(X) = \frac{a}{a+b}; \quad D(X) = \sqrt{\frac{ab}{(a+b)^2(a+b+1)}}.$$

Legyen $X_1, X_2, \dots, X_n$ független minta a $[0, 1]$ intervallumon egyenletes eloszlásból. Ekkor X_k^* -nak, vagyis a nagyság szerint k . legnagyobb mintaelemnek az eloszlása beta-eloszlás $a = k$ és $b = n - k + 1$ paraméterekkel. Következmény:

$$\mathbb{E}(X_k^*) = \frac{k}{n+1}; \quad D(X_k^*) = \sqrt{\frac{k(n-k+1)}{(n+1)^2(n+2)}}.$$

Beta-eloszlás

Beta-eloszlás sűrűségfüggvénye különböző paraméterpárok mellett

A priori és a posteriori eloszlás

- **a priori eloszlás:** eloszlás a Θ paraméterterén, sűrűségfüggvénye legyen π . Ez tartalmazza a paraméterről az előzetes információt, feltevést (az előző példában π lehet beta(3,3) eloszlás sűrűségfüggvénye)
- **prediktív eloszlás:** a minta eloszlása az a priori eloszlás alapján, feltétel nélkül. Sűrűségfüggvénye:

$$f_{\pi}(x) = \int_{\Theta} f_{\vartheta}(x)\pi(\vartheta)d\vartheta,$$

ahol $f_{\vartheta}(x)$ a minta sűrűségfüggvénye a ϑ paraméter mellett.

A priori és a posteriori eloszlás

- **a priori eloszlás:** eloszlás a Θ paraméterterén, sűrűségfüggvénye legyen π . Ez tartalmazza a paraméterről az előzetes információt, feltevést (az előző példában π lehet $\text{beta}(3,3)$ eloszlás sűrűségfüggvénye)
- **prediktív eloszlás:** a minta eloszlása az a priori eloszlás alapján, feltétel nélkül. Sűrűségfüggvénye:

$$f_{\pi}(x) = \int_{\Theta} f_{\vartheta}(x)\pi(\vartheta)d\vartheta,$$

ahol $f_{\vartheta}(x)$ a minta sűrűségfüggvénye a ϑ paraméter mellett.

- **a posteriori eloszlás:** a minta megfigyelt értékeire feltételesen mi lesz a ϑ paraméter eloszlása a Θ paraméterterén. Sűrűségfüggvénye:

$$\pi^*(\vartheta|\underline{X} = \underline{x}) = \frac{L_{\vartheta}(X_1, \dots, X_n)\pi(\vartheta)}{L_{\pi}(X_1, \dots, X_n)},$$

ahol L_{ϑ} a likelihood-függvény ϑ mellett, L_{π} pedig az f_{π} -ből számolt likelihood-függvény: $L_{\pi}(X_1, \dots, X_n) = \prod_{j=1}^n f_{\pi}(X_j)$.

A priori és a posteriori eloszlás: példa

Egy érmével dobva n dobásból k írás lett. Az írások száma legyen Y . Az írás (I) valószínűsége ϑ . Az **a priori eloszlás** legyen $\text{beta}(a,b)$ a $\Theta = [0, 1]$ paraméterterén. Sűrűségfüggvénye π .

Prediktív eloszlás: annak valószínűsége, hogy írást dobunk, vagyis (diszkrét eloszlásnál sűrűségfüggvény helyett a valószínűséget használhatjuk):

$$\mathbb{P}_\pi(I) = \int_{\Theta} \mathbb{P}_{\vartheta}(I) \pi(\vartheta) d\vartheta = \int_0^1 \vartheta \cdot \pi(\vartheta) d\vartheta = \frac{a}{a+b},$$

hiszen éppen a $\text{beta}(a,b)$ eloszlás várható értéke jelent meg.

A posteriori eloszlás: feltéve, hogy n dobásból k írás lett, mi a ϑ paraméter eloszlása a $[0, 1]$ intervallumon. Ez beta -eloszlás $k+a$ és $n-k+b$ paraméterekkel:

$$\begin{aligned} \pi^*(\vartheta | Y = k) &= \frac{L_{\vartheta}(X_1, \dots, X_n) \pi(\vartheta)}{L_{\pi}(X_1, \dots, X_n)} = \frac{\mathbb{P}_{\vartheta}(Y = k) \pi(\vartheta)}{\mathbb{P}_{\pi}(Y = k)} = \\ &= \frac{\binom{n}{k} \vartheta^k (1 - \vartheta)^{n-k} \cdot \frac{(a+b-1)!}{(a-1)!(b-1)!} \vartheta^{a-1} (1 - \vartheta)^{b-1}}{\binom{n}{k} \left(\frac{a}{a+b}\right)^k \left(1 - \frac{a}{a+b}\right)^{n-k}} = \\ &= C_{a,b} \vartheta^{k+a-1} (1 - \vartheta)^{n-k+b-1}. \end{aligned}$$

Bayes-becslés

Veszteségfüggvény: a veszteség, ha az igazi ϑ paraméter helyett annak $\hat{\vartheta}$ becslését használjuk, ez $W(\vartheta, \hat{\vartheta})$. Ez nemnegatív, $\vartheta - \hat{\vartheta}$ függvénye, például $(\vartheta - \hat{\vartheta})^2$ vagy $|\vartheta - \hat{\vartheta}|$.

Definíció

A $\vartheta \in \Theta$ paraméter Bayes-becslése az a $\hat{\vartheta} = T(X_1, \dots, X_n)$ becslés, melyre az

$$R_Q(T) = \mathbb{E}_\vartheta(\mathbb{E}(W(T(X_1, \dots, X_n), \vartheta)))$$

a priori bayesi rizikót.

Bayes-becslés

Veszteségfüggvény: a veszteség, ha az igazi ϑ paraméter helyett annak $\hat{\vartheta}$ becslését használjuk, ez $W(\vartheta, \hat{\vartheta})$. Ez nemnegatív, $\vartheta - \hat{\vartheta}$ függvénye, például $(\vartheta - \hat{\vartheta})^2$ vagy $|\vartheta - \hat{\vartheta}|$.

Definíció

A $\vartheta \in \Theta$ paraméter Bayes-becslése az a $\hat{\vartheta} = T(X_1, \dots, X_n)$ becslés, melyre az

$$R_Q(T) = \mathbb{E}_{\vartheta}(\mathbb{E}(W(T(X_1, \dots, X_n), \vartheta)))$$

a priori bayesi rizikót.

Tétel

Ha a $W(x, y) = (x - y)^2$ négyzetes veszteségfüggvényt használjuk, akkor a paraméter $g(\vartheta)$ függvényének Bayes-becslése az a g várható értéke az a posteriori eloszlás szerint:

$$\widehat{g(\vartheta)} = \int_{\Theta} g(\vartheta) \pi^*(\vartheta | \underline{X} = \underline{x}) d\vartheta.$$

A priori és a posteriori eloszlás: példa

Egy érmével dobva n dobásból k írás lett. Az írások száma legyen Y . Az írás (l) valószínűsége ϑ . Az **a priori eloszlás** legyen $\text{beta}(a,b)$ a $\Theta = [0, 1]$ paraméterterén. Sűrűségfüggvénye π . Az **a posteriori eloszlás** beta -eloszlás $k + a$ és $n - k + b$ paraméterekkel.

$W(x, y) = (x - y)^2$ négyzetes veszteségfüggvény esetén a ϑ paraméter becslése:

$$\hat{\vartheta} = \int_{\Theta} \vartheta \cdot \pi^*(\vartheta | \underline{X} = \underline{x}) d\vartheta = \int_0^1 \vartheta \cdot \pi^*(\vartheta | \underline{X} = \underline{x}) d\vartheta = \frac{k + a}{n - k + b},$$

hiszen éppen a $k + a$ és $n - k + b$ paraméterű beta -eloszlás várható értéke jelent meg.

Tehát például ha $n = 10$ dobásból $k = 0$ írás van, és $\text{beta}(2,2)$ az a priori eloszlás, akkor

$$\hat{\vartheta} = \frac{2}{12} = \frac{1}{6} = 16,67\%.$$

Tehát például ha $n = 100$ dobásból $k = 0$ írás van, és $\text{beta}(2,2)$ az a priori eloszlás, akkor

$$\hat{\vartheta} = \frac{2}{102} = 1,96\%.$$

Házi feladat március 27., 9:00-ig

Tegyük fel, hogy az emberek testmagassága normális eloszlású, várható értéke m ismeretlen paraméter, szórása $s = 10$. Az m paraméterről tegyük fel, hogy az apriori eloszlása normális, várható értéke μ , szórása σ .

- Határozzuk meg az m paraméter Bayes-bebecslését a húszelemű mintából (ez μ -nek és σ -nak egy függvénye).
- A kapott kifejezést ábrázoljuk μ függvényében, egy tetszőlegesen rögzített, de 15-nél nem nagyobb σ mellett.
- A kapott kifejezést ábrázoljuk σ függvényében, egy tetszőlegesen rögzített, 170 és 180 közötti μ érték mellett.